

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ БЕЗВИЇЗНОГО БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ

У статті наведено авторський погляд на реалізацію безвиїзного банківського нагляду з точки зору системного підходу. Зокрема розглянуто цільову, організаційну, функціональну підсистеми та забезпечення реалізації дистанційного нагляду з урахуванням наявних взаємозв'язків.

Ключові слова: моніторинг, інструменти, банківський нагляд, безвиїзний нагляд, системний підхід.

Сучасні тенденції розвитку банківського бізнесу, а саме схильність до концентрації ризиків та здійсненні спекулятивних операцій, недобросовісної поведінки на ринку банківських послуг тощо, потребують чіткої регламентації цих процесів з боку державних органів. Результативність банківського нагляду, спрямованого на досягнення наглядовими органами фінансової стабільності, стає можливою лише за наявності необхідних для цього умов. Своєчасність виявлення не стільки вже існуючих, а скільки потенційних проблем в діяльності банків та, відповідно, пом'якшення соціально-економічних наслідків поширення негативних тенденцій банківського сектору країни повинно забезпечуватися відповідними інструментами та формами здійснення банківського нагляду, сконцентрованих на підтримці стабільності, надійності та безпеки національної банківської системи.

Серед вітчизняних науковців, роботи яких присвячені теоретико-методичним засадам функціонування безвиїзного банківського нагляду, слід відзначити В. Міщенко, І. Лютий, О. Дзюблюк, І. Д'яконова, С. Науменкова, С. Міщенко, О. Петрик, В. Кротюк, З. Васильченко, О. Хаб'юк [1-5]. Незважаючи на чисельні публікації з досліджуваної тематики, залишаються поза увагою комплексні дослідження реалізації безвиїзного нагляду з точки зору системного підходу, виявлення основних проблем їх застосування та подальших напрямів вдосконалення.

Метою статті є розкриття концептуальних засад реалізації безвиїзного банківського нагляду з точки зору системного підходу та виявлення основних взаємозв'язків.

З метою формування комплексного уявлення про концептуальні засади здійснення безвиїзного нагляду пропонуємо розглядати його з позиції системного підходу, а саме як сукупності цільової, організаційної, функціональної (інструментальної) підсистеми та підсистеми забезпечення, що знаходяться у тісному взаємозв'язку (рис. 1).

Досліджуючи безвиїзний нагляд як систему, слід відмітити ключову роль саме цільової підсистеми, від наявності та чіткої визначеності якої залежить результативність не лише безвиїзного нагляду, а й банківського нагляду в цілому.

В сучасних умовах впровадження ризик-орієнтованого банківського нагляду основною метою дистанційного нагляду є ідентифікація та

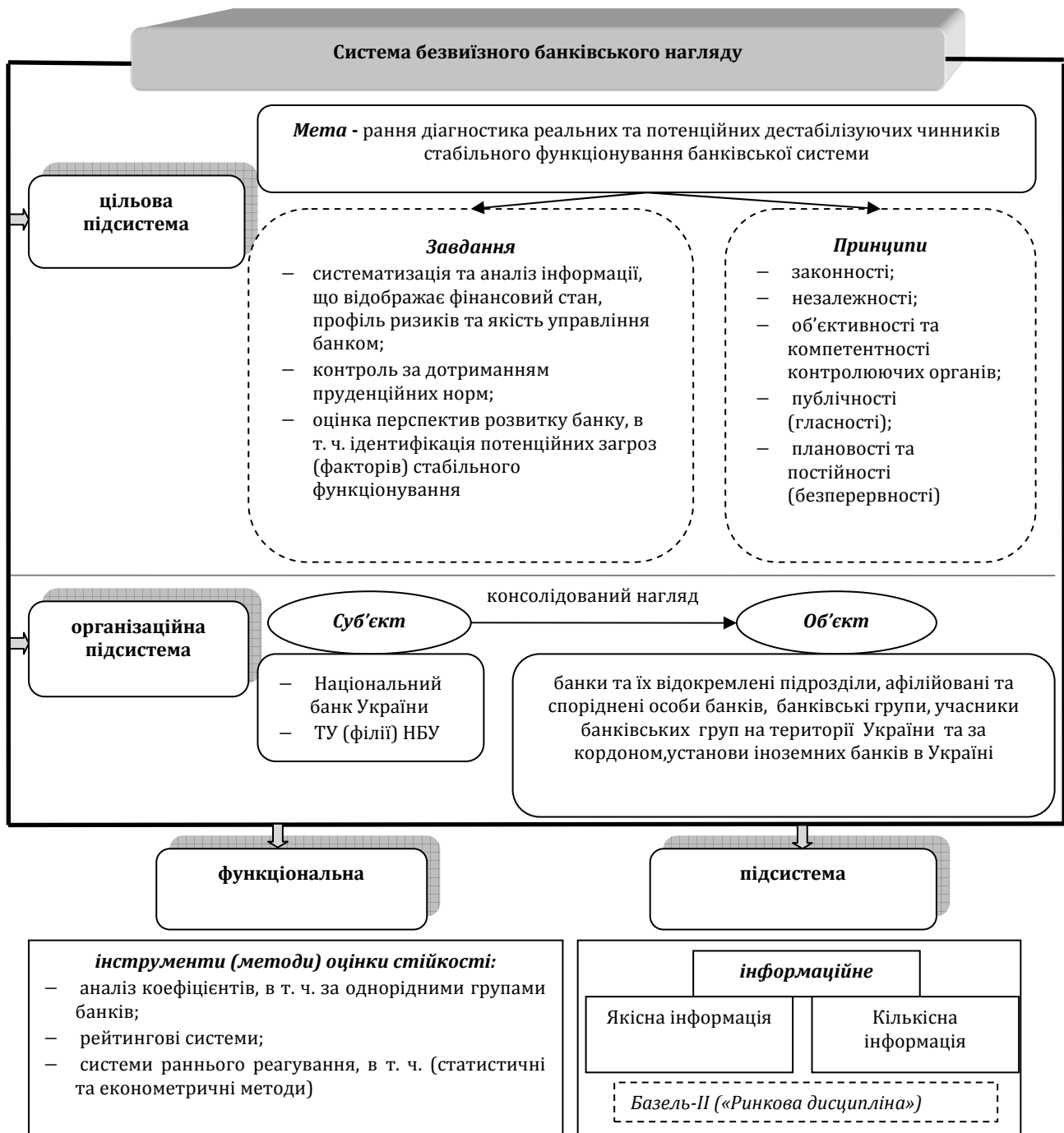
попередження проблем у розвитку банків, і банківської системи в цілому, та недопущення дестабілізаційного впливу банків в загальноекономічних масштабах. Іншими словами, цільова спрямованість безвиїзного нагляду має пруденційний характер та ґрунтується на ранній діагностиці реальних та потенційних дестабілізуючих чинників стабільного функціонування національної банківської системи.

Реалізація сформульованої мети знаходить своє відображення у завданнях, які виконує безвиїзний нагляд, та принципах, на основі яких він провадиться. Ґрунтуючись на роботі [6] до основних завдань безвиїзного банківського нагляду в умовах впровадження ризик-орієнтованого нагляду, на нашу думку, доцільно віднести:

- акумулювання, систематизація та аналіз інформації, що відображає фінансовий стан, профіль ризиків та якість управління банком як передумов стабільності банківської системи;
- контроль виконання банком пруденційних норм та обмежень;
- оцінка перспектив розвитку банку, в т. ч. ідентифікація потенційних загроз (факторів) стабільного функціонування;
- планування та вжиття подальших управлінських дій з боку наглядових органів, в т. ч. з метою сприяння ефективним інспекційним перевіркам як наступного етапу банківського нагляду.

Оскільки безвиїзний нагляд є конкретною формою реалізації банківського нагляду, то і принципи ефективного банківського нагляду є базовими для безвиїзного нагляду та такими, що визначають стандарти пруденційного нагляду та регулювання банківської діяльності [7]. Це стосується, в першу чергу, принципу законності (наявність відповідної законодавчої бази для здійснення наглядового процесу); незалежності (чітке закріплення прав та обов'язків наглядового органу); об'єктивності та компетентності контролюючих органів з метою належного розуміння операцій, що охоплюються наглядовим процесом; публічності/гласності як для наглядового органу (оприлюднення основних нормативно-правових актів), так і для суб'єкта, що перевіряється (опублікування фінансової звітності банків), плановості та постійності (безперервності) нагляду.

Організаційна підсистема охоплює суб'єктно-

**Рис. 1. Система безвізного банківського нагляду
(авторська розробка)**

об'єктні відносини, що виникають в процесі реалізації безвізного нагляду. Суб'єктом дистанційного нагляду є наглядовий орган та його спеціалізовані структурні підрозділи – в Україні це Національний банк України, зокрема Генеральний департамент банківського нагляду, та територіальні управління (філії) НБУ. Крім того, реалізація безвізного нагляду розподілена між структурними одиницями Національного банку України за групами банків (відповідно до класифікації НБУ). Зокрема, моніторинг діяльності банків 1 та 2 групи здійснюється Генеральним департаментом банківського нагляду (м. Київ), а банків 3 та 4 груп – територіальними управліннями НБУ [8, с.73].

В якості об'єкта безвізного нагляду виступає

діяльність банків (в т.ч. його структурних підрозділів) та банківських груп. Так, згідно ст. 67 Закону України «Про банки та банківську діяльність» [9] наглядова діяльність НБУ охоплює всі банки та їх відокремлені підрозділи (філії, відділення, представництва), афілійовані (юридичні особи, в яких банк має істотну участь або які мають істотну участь у банку) та споріднені (юридичні особи, які мають спільних з банком власників істотної участі) особи банків, банківські групи, учасники банківських груп на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні. Поява банківських груп (у т. ч. транснаціональних банків), як об'єкту нагляду, викликана активними процесами фінансової

глобалізації та інтеграції ринків капіталів, розширенням ринків фінансового, та банківського бізнесу зокрема. Впровадження консолідованого підходу в наглядову практику обумовлена виникненням специфічних ризиків в межах банківської групи, учасники якої пов'язані між собою вкладенням в капітал та іншими механізмами впливу. Концепція консолідованого нагляду є одним з основних принципів ефективного банківського нагляду [7], застосування якої в сучасних умовах дозволяє мінімізувати ризики зловживань учасниками банківської групи через ідентифікацію та посилений контроль за особами та організаціями, які прямо чи опосередковано можуть контролювати діяльність банку.

З позиції системного підходу в основі функціональної підсистеми безвізного нагляду лежить інструментарій його здійснення, застосування якого забезпечує реалізацію мети та основних завдань дистанційної форми банківського нагляду. В контексті інструментарію, що застосовується безвізним наглядом, слід відмітити, що в економічній літературі предметом досліджень виступають переважно методи оцінки стійкості банків та банківської системи.

На наш погляд, заслуговує на увагу робота [10], в якій для поділу аналітичних методів, що використовуються в процесі документарного аналізу (основного в системі безвізного нагляду) обрано ступінь складності інструментарію. Перша («простий підхід») група методів охоплює коефіцієнтний аналіз, що дозволяє розрахувати сукупність показників діяльності банку з метою подальшого співставлення з нормативним значенням або показниками однорідних груп банків. Друга група методів – «просунутий підхід» – передбачає використання статистичного та економетричного аналізу для визначення ймовірності дефолту банку чи встановлення відповідного рейтингу.

Коефіцієнтний аналіз є основним та найбільш поширеним інструментом як документарного нагляду, так і безвізного банківського нагляду в цілому, з огляду на простоту застосування, низькі витрати часових та матеріальних ресурсів тощо. Сутність методу полягає у детальному дослідженні фінансової звітності банків шляхом техніки вертикального та горизонтального економічного аналізу, побудови системи аналітичних коефіцієнтів, які дають змогу оцінити основні сфери діяльності банку як предмету нагляду.

Слід зауважити, що центральне місце при використанні коефіцієнтного підходу посідає відбір показників, що виражають фінансовий стан банку, та єдиної системи яких наразі не існує. Серед основних напрямків наглядової діяльності країн ЄС виділяють оцінку результатів діяльності банку (прибутковість, ефективність, структура доходів, маржа), ризиків, резервів та структури балансу (кредитний ризик, капітал) та оцінку загальної динаміки діяльності банку [10]. Однієї з найбільш розвинутих систем коефіцієнтного аналізу вважається система BAKred Information System (BAKIS), що застосовується центральним банком Німеччини та містить в собі 47 коефіцієнтів, з яких 19 зосереджена на оцінці кредитних ризиках банку, 16 – ринкових, 2 – ліквідності, 10 – фінансових результатах діяльності банку. Наразі наглядовим органом проводяться дослідження щодо встановлення рівня пріоритетності

окремих груп коефіцієнтів.

Особливістю застосування коефіцієнтного підходу є його спрямованість на виявлення причинно-наслідкових взаємозв'язків економічних процесів, які прямо чи опосередковано впливають на діяльність банку, тобто ідентифікацію чинників реальної чи потенційної втрати фінансової стійкості. Важливого значення набуває формування та аналіз показників, які концентрують результати сукупності пасивних та активних операцій банку та дозволяють виявляти основні фактори впливу. Такий стан речей потребує теоретичної концепції аналізу діяльності банку, побудованої на принципах комплексності, узгодженості, економічної обґрунтованості природи банку дорівнюють залученому та власному капіталу. Орієнтація безвізного нагляду на подібну концепцію комплексного аналізу банківської діяльності дозволяє враховувати специфічні особливості роботи банку, зокрема домінування руху фінансового капіталу переважно у вигляді залученого капіталу, високої ризиковості діяльності, пов'язаної з існуванням дилеми «дохідність-ризик-ліквідність». Підсумовуючи слід зазначити, що коефіцієнтний аналіз є мінімально необхідним інструментом дистанційного банківського нагляду, слугуючи одночасно джерелом для застосування інших, більш складних інструментів. Серед проблемних аспектів застосування коефіцієнтного підходу доречно відмітити, по-перше, потребу у науковій обґрунтованості нормативних (граничних) значень коефіцієнтів з метою адекватного їх порівняння та постійному їх перегляді відповідно до умов зовнішнього середовища; по-друге, неможливість враховувати системні ризики, що особливо стає актуальним на сучасному етапі розвитку фінансових систем країн світу.

В умовах динамічного розвитку фінансового ринку та волатильності економічних процесів розрахунок багаточисельних коефіцієнтів, що відображають фінансовий стан і стійкість банків, є достатньо трудомістким та тривалим процесом, що в результаті суттєво знижує актуальність та оперативність аналітичного інструментарію безвізного нагляду. З метою забезпечення ефективності наглядового процесу важливого значення набуває задача спрощення методології аналізу фінансового стану банку при одночасному збільшенні кола оцінених параметрів. Подібна задача вирішується за допомогою рейтингової оцінки як комплексної характеристики стану банку. Крім того, потреба у здійсненні інтегральної оцінки виникає у зв'язку з труднощами окремих коефіцієнтів чи їх груп дати узагальнену оцінку стійкості окремого банку через суперечності отриманих значень.

Досліджуючи місце рейтингової оцінки в системі банківського нагляду слід зауважити можливість її отримання як дистанційним способом, так і безпосередньо в процесі інспекційних перевірок. Найбільш поширена рейтингова оцінка банку – CAMELS (Capital Adequacy – достатність капіталу, Asset Quality – якість активів, Management factors – фактори менеджменту (управління), Earnings – доходи, Liquidity – ліквідність, Sensitivity to market risk – чутливість до ринкового ризику) зазвичай використовується в наглядовій практиці на місцях, враховуючи неможливість оцінки певних компонентів дистанційним шляхом, наприклад, факторів

банківського менеджменту. Дистанційний варіант системи CAMELS розроблений ще в середині 80-х років під назвою CAEL та виключає оціночний компонент факторів менеджменту.

Отже, відрізняючись виключно колом досліджуваних аспектів діяльності банку, базовим методом побудови (агрегування) рейтингу (номерний, бальний чи індексний) та способом розрахунку показників, в основі рейтингові системи лежить інтегральна (узагальнююча) оцінка фінансового стану банку, яка забезпечує наглядові органи комплексним підходом до оцінки в контексті забезпечення стійкості банківської системи, та в подальшому яка може бути використана для групування банків за рівнем стійкості та виділення проблемних банків, прогнозування їх розвитку та застосування відповідних коригуючих заходів.

Слід також додати, що однією з сучасних тенденцій розвитку дистанційних рейтингових систем розвинутих країн стає поступове запровадження статистичних моделей з метою прогнозування майбутнього фінансового стану банків. Використання коефіцієнтного аналізу та рейтингових оцінок в якості інструментів дистанційного нагляду має суттєвий недолік у вигляді значного часового лагу між виникненням проблем в діяльності банків та застосуванням відповідних заходів з боку наглядового органу. Це зумовлено ретроспективним характером зазначених інструментів, які ґрунтуються на звітних даних банків на відповідну дату та не враховують потенційні динамічні зміни, які не завжди передбачають стійкий розвиток банку.

Як свідчить практика наглядового процесу в розвинутих країнах, застосування систем раннього реагування та попередження кризових явищ в діяльності банків є дієвим інструментом в системі дистанційного банківського нагляду, що базується на статистичному та економетричному апараті та дозволяє враховувати ймовірнісний характер сучасних фінансово-економічних процесів. Слід зауважити, що виникнення та розвиток подібних систем раннього діагностування набуло розвитку на базі антикризового менеджменту як невід'ємного атрибуту нестабільного фінансового середовища та високої ймовірності виникнення криз, у т. ч. і банківських.

Необхідною умовою результативності безвізного нагляду є економічно обґрунтоване поєднання цільової, організаційної та функціональної його складових, що неможливе без відповідних підсистем забезпечення – кадрової, технічної та інформаційної. Центральне місце в системі дистанційного моніторингу діяльності банків та забезпечення стійкості банківської системи належить інформації та раціональному її збору та обробці, що лежить в основі комунікаційного процесу між наглядовим органом та об'єктами нагляду.

Таким чином, авторський погляд на концептуальні засади реалізації безвізного банківського нагляду дозволив комплексно розглянути основні його складові та взаємозв'язки через сукупність підсистем. Крім того, слід додати, що необхідною умовою результативності та ефективності безвізного нагляду в цілому є економічно обґрунтоване поєднання цільової, організаційної та функціональної його складових, що неможливе без відповідних підсистем забезпечення – кадрової, технічної та

інформаційної тощо.

Список літератури

1. Хаб'юк, О. Вплив Базеля II на банки та економіку [Текст] / О. Хаб'юк // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 8 (126). – С. 10–13.
2. Д'яконова, І. І. До питання запровадження незалежного органу банківського нагляду [Текст] / І. І. Д'яконова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Суми. – 2009. – Т. 25. – С. 94–103.
3. Дзюблюк, О. Грошово-кредитна політика в період кризових явищ на світових фінансових ринках [Текст] / О. Дзюблюк // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 5. – С. 20–30.
4. Науменкова, С. В. Розвиток фінансового сектора України в умовах формування нової фінансової архітектури [Текст] : монографія / С. В. Науменкова, С. В. Міщенко. – К. : Університет банківської справи ; Центр наукових досліджень Національного банку України, 2009. – 384 с.
5. Кротюк В., Куценко О. Базель II: контроль з боку органу нагляду та ринкова дисципліна [Текст] / В. Кротюк, О. Куценко // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 5 (135). – С. 3–8.
6. Быстрицкая, О. Развитие риск-ориентированного дистанционного банковского надзора [Текст] / О. Быстрицкая // Банкаўскі веснік. – 2010. – №34. – С. 53–58
7. Core Principles for Effective Banking Supervision : [Електронний ресурс] // Basle Committee on Banking Supervision. – Basel. – June. – 1999. – Режим доступу: www.bis.org.
8. Гудзь, Т. П. Банківський нагляд [Текст] : навчальний посібник / Т. П. Гудзь; Полтавський ун-т споживчої кооперації, Каф-ра грошового обігу і кредиту. – К.: Ліра-К, 2008. – 380 с.
9. Про банки і банківську діяльність: закон України від 07.12.2000 № 2121III: [Електронний ресурс] : / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2121-14>.
10. Олсен, М. Банковский надзор: европейский опыт и российская практика [Текст] : – пособие подготовленное в рамках проекта «Обучение персонала Центрального банка – Этап II», 2005. – 372 с.

РЕЗЮМЕ

Самсонов Максим

Концептуальные основы реализации дистанционного банковского надзора

В статье приведены авторский взгляд на реализацию дистанционного банковского надзора с точки зрения системного подхода. В частности рассмотрены целевой, организационной, функциональной подсистемы и обеспечения реализации дистанционного надзора с учетом имеющихся взаимосвязей.

RESUME

Samsonov Maksym

Conceptual Foundations of off-site supervisors

In this article the authors position for the implementation of off-site supervisors in terms of a systematic approach is shown. In particular there have been considered target, organizational, functional subsystems. The implementation of remote monitoring within existing relationships has been considered.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2012 р.